

Конференция МАПРЯЛ

**ИННОВАЦИИ В ИССЛЕДОВАНИЯХ
РУССКОГО ЯЗЫКА,
ЛИТЕРАТУРЫ И КУЛЬТУРЫ**

Сборник докладов
Том II

Болгария, Пловдив
31 октября–3 ноября 2006 г.

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
Российский Хилендарски

Елеонора Меснянкина (Болгария) – Лингвостранознание на уроках русского языка на начальном этапе обучения	275
Елизавета Капинова (Болгария) – Качество присутствия и элементы невербального делового общения в обучении русскому языку (студентов колледжей по туризму).....	280
Иванка Атанасова (Болгария) – О вариантности терминов	284
Иванка Атанасова, Преслав Наков, Светлин Наков (Болгария) – Эксперименты с автоматической проверкой заданий по переводу (на материале практической грамматики)	296
Игор Живкович (Хорватия) – Учебники русского языка в Хорватии (краткий исторический обзор)	305
Ирина Моисеенко, Наталия Мальцева-Замковая (Эстония) – Речемыслительная задача как эффективный способ организации учебного материала.....	312
Лолита Баландина, Евгения Симонова, Елена Федорова (Россия) – Традиции и инновации в русском гуманитарном образовании (Из опыта преподавания дисциплин „Русский язык“ и „Русский язык и культура речи“ студентам-экономистам)	318
Мария Димаси (Греция) – Русская литература, представленная в школьных учебниках начального и среднего образования в Греции, на примере сравнения старых и новых изданиях	327
Олександра Енева (Болгария) – Место и роль индивидуального проекта в системе профессионального обучения студентов-нефилологов	338
Ирина Наумова (Украина) – Историческая „барокамера“ медиалингвистики (о новых звучаниях старых фраз)	342
Катя Ганева, Велислава Лилова (Болгария) – Использование интернета и информационных технологий в процессе обучения русскому языку и культуре	349
Элефтериос Харатсидис (Греция) – Критическое осмысление текстов русской литературы в учебниках начальной и средней школы Греции	355
Надя Чернева (Болгария) – Презентация концепта „число“ в электронной версии двуязычного тематико-идеографического словаря в целях преподавания русского языка как иностранного	366

**ПРОИЗВЕДЕНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В
УЧЕБНИКАХ НАЧАЛЬНОЙ И СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ
ГРЕЦИИ.
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕКСТОВ В СТАРЫХ
И НОВЫХ УЧЕБНИКАХ.**

Мария Димаси

Отделение языка, литературы и культуры Причерноморских стран.
Фракийский университет им. Демокрита. Комотини. Греция.
mdimasi@bscc.duth.gr

Maria Dimasi

Russian literature, Primary Education, school-year, educational reform

This paper deals with Russian literature works which are included as extracts or whole in the content of the manuals of the Primary Education as well as of the secondary Education in Greece.

The manuals which are studied the last five years and the ones which will be studied for the first time during the school-year 2006-2007 are used as sources and make up the product of the recent „internal“ educational reform in the country.

Вступление

Изначально необходимо отметить, что преподавание иностранной литературы в Греции началось ещё в 1914 году, что послужило толчком к созданию антологии европейской литературы 1915 года, в состав которой вошли тексты французских, немецких, английских, итальянских, испанских и русских писателей (Вагенас, 1998).

В наши дни поиск и анализ русской литературы для последующего включения тех или иных произведений русских писателей в школьные учебники, несомненно, представляет собой большой интерес. Особенно, если учесть межкультурную направленность учебной программы, в которой ясно сказано, что „преподавание литературы является средством общения в смысле обмена точек зрения, основанных на восприятии, осмыслении и трактовке действительности в разные эпохи или же в различных текстах той или иной культуры, и что художественное произведение овладевает своим адресатом с позиции, определяемой мировыми стандартами, которая раскрывается с помощью текста и видоизменяет личность читателя“ (Министерство просвещения и религии, 1999, 162). Кроме того, в ней говорится о том, что художественное произведение должно знакомить учащихся с „типами и ценностями культуры, связанной в равной степени, как с жизнью, традицией и обликом народа, так и с окружающей его культурной средой,

будь то в пределах Европы или всей Ойкумены“ (Министерство просвещения и религии. **Объединенная учебная программа для начальных и старших классов, 2000, 59 и посл.**).

Учебная программа по художественной литературе допускает в учебниках для старших классов 20 % текстов по иностранной литературе общего количества. Несмотря на то, что преподавание иностранной литературы считается неоспоримым фактом, и любое действие в этом направлении воспринимается положительно, тем не менее, в процессе ее преподавания возникает ряд проблем, которые отмечены во Введении в европейскую литературу, изучаемой с 1998 года в качестве школьного предмета во втором классе лицея.

Отмеченные проблемы и противоречия заключаются в следующем: 1) в определении термина европейская литература, поскольку опора на критерии гражданского состояния и географического расположения ведет к противоречивому выбору, что ограничивает рамки преподавания в связи с его несовместимостью с реалиями литературы и их воздействием, например: выбор Элиота и отстранение Эзры Паунт (Каунт, 1999). 2) в использования критерий для выбора писателей и их произведений (Ионнату, 2000).

Проблема же, которая как видно явно существует (и достаточно серьезная) заключается в способности учащихся отвечать требованиям урока литературы. В нашей статье рассмотрены тексты русской литературы, предлагаемые для преподавания в греческих школах с учетом количества и рода поставленных задач и целей, которых предполагается достичь. Для Греции этот вопрос приобретает особый интерес в связи с обучением в школах многих тысяч репатриантов, так называемых новых эмигрантов, и представителей других национальностей из бывшего Советского Союза, поскольку русская литература способствует сохранению их культурной идентичности, а также содействует знакомству учащихся Греции с русской культурой как таковой и, тем самым, придает основным целям межкультурную направленность.

Тексты русской художественной литературы в учебниках начальной и средней школы, преподаваемые до учебного года 2005 – 2006

Учебники начальной школы^{*}. В учебниках начальной школы упоминаемого периода мы видим всего один отрывок из произведения русской литературы. Речь идет о тексте под названием „Возлюби все сотворенное богом“, принадлежащий М. Достоевскому, который встречается в учебнике 6-ого класса по богословию (**Ортодоксальное христианское воспитание**), изданном в 1996 году, в разделе „Борьба во имя Христа“. Текст носит назидательный характер, излагая мысли об отношении человека к окружающей его среде, и представляет собой сопровождающий текст в качестве закрепительного материала главы „Изменение человека и мира“: „Возлюби все сотворенное Богом, все, что в нем находится, и даже песчаную крупинку...“ (I, 157). Здесь уместно заметить, что представленный

^{*} В тексте цитируемые школьные учебники будут обозначаться римскими цифрами I, II и т.д.

отрывок данного произведения, не упоминается ни в Книге ученика, ни даже в Руководстве для преподавателя.

В учебниках этого периода нет больше ни одного текста из русской художественной литературы. Исследования содержания новой **Антологии литературных текстов „Мечтая и размышляя“** для 5-ого и 6-ого класса, изданной в 1999 году, которым пользуются и сегодня, показали, что иностранная литература представлена довольно неплохо:

Китай	Чу Цен Пай
Америка	Джэк Лондон
Италия	Джанни Родари
Англия	Роальд Даль Редьярд Киплинг
Турция	Назим Хикмет
Франция	Филипп Барбо Жан Жак Себе-Рене Госини Рене Госини-Альбер Ундерзо Жан Ле Гоф
Болгария	Димитер Инкиоф
Дания	Ганс Христиан Андерсен
Испания	Федерико Гарсия Лорка
Персия	Ферейдун Фариад

Мы приводим эту табличку с целью подчеркнуть факт отсутствия произведений русских писателей в учебнике, что очень важно, потому что он вышел в свет в период, когда въезд в страну и поселение в ней греков и представителей других наций из бывшего Советского Союза достиг своего апогея. К сожалению, он используется по сегодняшний день на уроках литературы в классах, значительную часть которых составляют ученики вышеназванной категории.

Правда, в сопровождающем каталоге произведений, предлагаемом учащимся для параллельного чтения, обязательно указываются произведения русских писателей, например, Николая Дубова „Каникулы в лесу“ и Ирины Коршуновой „Лисичка в кустах“.

Поступают предложения и по поводу изучаемых тем: колыбельные разных стран и старые народные сказки всего мира, при этом совершенно очевидна возможность выбора и обращение к русским текстам. Вызывает, правда, удивление отсутствие предложений по поводу басен Крылова в разделе мифов, где конкретно говорится о том, что „можно прочесть басни, в которых прослеживается влияние Эзопа на их создателей“ и предлагаются такие произведения, как мифы (басни) и истории Леонардо да Винчи и басни Лафонтена.

Учебники старших классов. Учебники гимназии, которые использовались до учебного года 2005-2006. Нами рассмотрены учебники гимназии, касающиеся непосредственно обучения языку и литературе с целью

выявить наличие в них произведений русских писателей. Безусловно, учебники по литературе под названием „Произведения новогреческой литературы“ изначально свидетельствуют об отсутствии в них русских текстов.

Исследуя содержание школьных учебников гимназии, мы убедились в отсутствии произведений русских писателей только в учебнике второго класса.

В учебник первого класса гимназии содержится в общей сложности 101 текст, 7 из которых из иностранной литературе. Среди них, в разделе „Борьба за жизнь“, ученикам предлагается рассказ А.П. Чехова „Ванька“ в переводе Кириака Симопуло (II,136-140). Текст этот выбран в связи с его прямым отношением к изучаемой теме и, конечно же, в целях ознакомления с рассказом, как видом литературного произведения. В аннотации к рассказу, с целью подготовки учащихся к изучаемому материалу, к его восприятию, приводится его краткое содержание, а также краткие сведения о писателе и его творчестве. „В рассказах Чехова (1860-1904), как правило, отображается убогость жизни. Юмор сочетается с трагедией настолько естественно и просто, что читатель, в конечном итоге, не знает, как ему быть: плакать или смеяться. В „Ваньке“ писатель изображает историю измученного мальчика, которому с восьми лет пришлось бороться за свою жизнь“ (II,140). Актуальность темы, сосредоточенность читателя на содержании, пожалуй, способствуют усилению восприятия текста учащимися. Актуализируются и биографические данные писателя, несколькими замечаниями оценивая его творчество и утверждая правильность сделанного выбора: „... писатель с мировым значением; ...был удостоен Пушкинской премии; ... ещё несколько превосходных театральные пьес..., часто исполняемые на сцене греческих театров“ (II,140).

Работа с текстом, составленная редакционной коллегией, разработана с учетом темы и структуры произведения. Представлена она с помощью сформулированных вопросов, воздействующих на сознание детей – современных читателей, предполагая возможность выбора при ответе. Данный метод взят из области филологии – теории толкования. Так, при формулировке вопроса: „В чем заключается цель писателя?“, даны несколько вариантов ответа: а) описать нам образ Ваньки? б) описать дедушку? в) передать условия работы детей?

Учебник „Произведения Новогреческой литературы“ для 3-его класса гимназии содержит 132 текста новогреческой литературы, которые представлены по нарастающей линии, начиная с литературного наследства 1000 – 1600 годов вплоть до современной литературы. В последней части учебника помещен раздел „Иностранная литература“, включающий в себя 8 текстов, из которых 2 принадлежат русским писателям.

Первое произведение – это стихотворение „Соловей“ А.С. Пушкина из Антологии Всемирной поэзии в переводе А. Дикеу (III, 317). В данном случае, как и в предыдущем, вопросы направлены на выявление намерения поэта создать „целенаправленное“ цельное восприятие текста. Биография поэта приводится в конце учебника вместе с биографическими данными

других писателей, представленных в форме справочного указателя. Сведения о Пушкине основываются на фактах из жизни поэта, но не на его творчестве. Только в самом начале одним предложением дана оценка творчества поэта: „великий русский поэт прошлого века“. Прилагательное „великий“, несущее оценочный характер и, безусловно, вызывающее интерес, пожалуй, ограничивается временными рамками: „прошлого века“.

Второе произведение – это „Сердце Данко“ Максима Горького в учебнике „Наблюдая и описывая“ в переводе Коралиаса Макри (III, 380).

Маленькая вступительная фраза: „Это символическая сказка взята из книги... и положительно характеризует всё произведение перед читателями“ (III, 380). Многие книги, содержащие в себе избранные литературные произведения, как правило, очень часто отстоят довольно далеко от языковых навыков и интереса подростков, как по своему содержанию, так и по языку и описанной в них эпохе, поэтому одна сказка символического характера, безусловно, представляет собой предложение – приглашение для несовершеннолетнего читателя. Сформулированные вопросы не касаются личности писателя. Они направлены на раскрытие содержания текста и предполагаемое личное восприятие читателя, следуя философии теории процесса познания: восприятия и признания текста. Как жили люди в болотистой местности? Что означает фраза: тот, кто ничего не делает, остается никем? Почему сказка является символической?

Представленная краткая биография писателя характеризует его как одного „...из корифеев советской литературы и из подлинных представителей реализма“.

Необходимо отметить, что в качестве дополнительного материала к русской литературе на странице 334 помещен текст „Дом Достоевского“ Ниу Бакола из книги „Путешествие горечи“ (Ниу Бакола, 1955). В нем описывается биография Достоевского и в общих чертах показан Советский Союз 50-х годов, который, якобы, посещает Достоевский. Основная мысль произведения: „отношение“ русских эпохи пятидесятых к Достоевскому.

Учебники гимназии, которые будут использованы в 2006-2007 учебном году. Новые книги по преподаванию литературы в гимназии носят то же название „Произведения новогреческой литературы“. Как и в старых учебниках 2-ого класса, здесь также нет ни одного текста из русской литературы.

В учебнике 1-ого класса из 67 текстов 6 взяты из иностранной литературы. По сравнению с предыдущим в новом учебнике текстов по иностранной литературе намного больше. Из них 2 произведения из русской литературы.

В разделе учебника „Семейные отношения“ из книги „Рассказы, мифы и сказки“ в переводе П. Антеу, находим рассказ Льва Толстого „Старый дед и внучек“.

Рассказу предшествует небольшой текст организационного характера, рассматривающий произведение с точки зрения современной действительности, что, естественно, привлекает к себе читателя-подростка. Кроме того,

текст сопровождается рисунком И. Билибина, изображающим момент из народной сказки „Перо сокола“ (IV, 43).

В краткой биографии даны сведения из жизни писателя. Кратко характеризуется личность автора и дается оценка его произведению: „... писатель и мыслитель мечтает о равноправном и справедливом обществе, отвергает насилие, и убежденный в том, что средством борьбы является возврат к крестьянскому образу жизни“.

Послетекстовые вопросы направлены на восприятие текста читателем, выявления связи текста с жизненным опытом читателя и его переживаниями (IV, 44).

Второе произведение остается тем же, что и в старом издании – „**Ванька**“ А.П. Чехова, изданное издательством Фемелио. Разница в философии двух изданий особенно очевидна. Во-первых, вступление, знакомящее читателя с произведением, сосредотачивает внимание на главном герое рассказа – маленьком Ваньке. Обобщенный характер вступительного текста в старом учебнике в новом заменен конкретной оценкой данного произведения: „... Через невинность маленького героя, выступающего в роли рассказчика, трагедия переплетается с юмором“. Сюжет рассказа подчеркивается рисунком Фоти Кондоглу: Хаджи Устас Иорданоглу и его сын Омер. Кроме того, в краткую биографию Чехова включены больше данных из его жизни, а послетекстовые вопросы способствуют раскрытию реакции читателя на описанные события: Какие чувства испытывает Ванька по отношению к своему дедушке? Опишите характер маленького борца за жизнь, используя текст... Какие чувства вызывает у вас конец текста?

Здесь уместно отметить новый тип задания на соответствующую тему: 1. Рассмотрите текст „Соглашения по правам ребенка ...“, расскажите о его основных положениях в классе ... Подробнее обсудите статью 32, которая посвящается использованию детского труда. 2. Найдите в Интернете греческий отдел UNISEF.

В учебнике 3-его класса 72 текста, 5 из которых относятся к иностранной литературе. Из русской литературы взято одно произведение – „**Толстый и тонкий**“ А.П. Чехова из книги „Любовь и ещё 32 других рассказа“ в переводе В. Динопулу (издание: Вивлиополион тис Эстиас) (V, 106-108). В кратком вступлении отмечены достоинства произведения: „... рассказ Чехова сжат и четко, с большой человечностью, юмором и тонкой наблюдательностью описывает человеческие отношения (отчуждение людей) в эпоху бюрократической царской России. Заметим, что краткая биография писателя отсутствует, поскольку она была дана в предыдущем учебнике. После текста помещается картина Демосфена Коккиниди „Противостояние“.

Разница в методическом подходе заметна и в характере послетекстовых вопросов закрытого типа, подталкивающих читателя больше к философско-филологическому толкованию и анализу содержания рассказа: Каким образом меняется отношение Порфирия на протяжении всего рассказа? Что хочет показать этим писатель?...

В конце ученикам предлагается, опираясь на жизненный опыт, написать юмористическую историю о случайной встрече с одноклассником через 30 лет. (V, 108).

Учебники по преподаванию литературы в лицее. Учебники по всем изучаемым предметам в лицее не были пересмотрены в процессе последней ревизии. Были пересмотрены учебник по языку „Изложение высказывания“ и по литературе „Произведения новогреческой литературы“ Общеобразовательного лицея, а также учебник „Новейшая европейская литература“ по одноименному необязательному школьному предмету для учащихся 2-ого класса лицея. Тексты русских писателей помещены в учебниках 2-ого и 3-его класса лицея, а также в учебнике по европейской литературе.

В учебнике „**Произведения новогреческой литературы**“, том 2, 2-ого класса Общеобразовательного лицея помещены **82 текста новогреческой литературы и 6 – иностранной**, два из которых из произведений русских писателей.

Первое произведение – отрывок из „**Братьев Карамазовых**“ Ф. Достоевского в переводе Ари Александру, издание „Говости“. Редакционная коллегия учебника пытается уменьшить трудности, которые возникают в процессе осмысления литературного произведения в форме романа на уровне одного отрывка, кратко пересказывая содержание всего произведения во вступительном слове, а уже затем дает аннотацию к конкретному отрывку с целью осмысленного сосредоточения на тексте. Для привлечения интереса подростков используются оценочные критерии типа: „... считается самым выдающимся произведением великого русского писателя...“

Ограниченный текст отрывка подсказывает и формулировку последующих вопросов в дидактических целях, касающихся формирования нравственности героев романа. В качестве наглядного материала в целях создания эффекта непосредственного присутствия писателя используется обложка русского литературного журнала „Нива“ 1878 года с изображенным портретом писателя и достаточно пространное, по отношению к общему объему учебника, изложение биографии, сопровождаемое портретом писателя. Сведения о писателе отображают его жизнь в первый период его творчества, затрагивая его произведение в связи развитием событий до, в течение и после ссылки. Вывод о творчестве писателя представляет собой своеобразную оценку его литературной деятельности: „...в конечном итоге единственным объектом его произведений является человеческая душа с ее противоречиями, а также её трагической предначертанностью.“ (VI, 536).

Второе произведение – отрывок из „**Войны и мира**“ Льва Толстого (издание „Говости“).

Приводятся два отрывка из романа. Вступление создает необходимые предпосылки для осмысления отобранного текста в свете исторических событий, описанных в произведении. Вопросы, поставленные к первому отрывку, касаются отношения и мнения учащихся о герое: Как вы понимаете позицию молодого офицера до и после своего ранения? „Ему вновь вспомнилась любовь...чтобы погибнуть“? Обсудите эту фразу (VI, 540).

Вступление ко второму отрывку обращено исключительно к сюжету произведения с целью показать реальную связь данного отрывка со всем произведением. Вопросы, следующие после текста, включают и, имеющие отношение непосредственно к пространственным отношениям происходящих событий, а также оценку не только личных действий, но и взаимоотношений широких групп людей: Какой слой общества изображает здесь писатель?... Какие женские лица вдохновляют и усиливают у всех желание развлекаться и каким образом? (VI, 546). В биографии писателя, в конце отрывка, отмечаются заслуги писателя: „Величайший русский романист и один из знаменитых романистов всемирной литературы... Толстой сочетает умение описания всего общества и создания общей картины целого народа с тонкостью наблюдения мельчайших оттенков внутренней жизни... (VI, 547).

В учебнике „Произведения Новогреческой литературы“, том 3, для 3-его класса Общеобразовательного лицея помещены 16 текстов из иностранной и 118 из греческой литературы послевоенного периода и нашего времени. Из произведений иностранной литературы два взяты из русской.

Первый – отрывок из „Облако в штанах“ Владимира Маяковского в переводе Янниса Рицоса (издательство „Кедрос“).

В этом учебнике в вступлении составители дают краткую биографию писателей, включая оценку их творчества в целом, а не только по поводу конкретного произведения, предлагаемого для школьного чтения.

„...Маяковский, как поэт и драматург, обладает двойной способностью, выступая одновременно, как представитель русского футуризма и являясь поэтом революционного романтизма...“ (VII, 442).

Метод формулировки вопросов опирается на основные положения теории новой литературной критики: Как представляет себе поэт старый мир? Найдите слова и выражения, подтверждающие точку зрения поэта.

Данное стихотворение сочетает в себе жесткость с мягкостью, революционную бурю с душевным благородством. В каких строках этот факт отражается наиболее сильно? Обсудите результат этого сочетания.

Второе произведение относится к перу М. Шолохова – „Тихий Дон“, отрывок, в переводе Риты Бьюми-Папа.

Во вступительном слове к этому отрывку, наряду с биографическими данными писателя, представлены и мнения по поводу конкретного произведения, которое в последующем помещается в исторические рамки описанных событий, объединяя таким образом данный отрывок со всем произведением: „... В этом романе раскрывается сущность событий в широком масштабе, богатыми типами людей. ... Шолохов считается одним из главных представителей социального реализма...“.

Вопросы дидактического характера, составленные по тексту, построены согласно его содержанию и касаются деятельности лиц и измененной общественной ситуации. Раздел заканчивается письменным заданием на дом: Основываясь на изучении текста и на проведенной работе над его содержанием, укажите факторы социального реализма (VII, 451). Это упражнение

определяет и иерархию в оценке поставленных целей, которая заключается в главной задаче преподавания — знакомство с социальным реализмом.

Учебник **„Новейшая европейская литература“** (Антология переводных текстов) для одноименного предмета, по выбору, во 2-ом классе лица

Этот учебник включает в себя 78 произведений новейшей европейской литературы, среди которых четыре произведения относятся к русской литературе.

Первое из них — Владимир Маяковский, **„Очистьте будущее“** в переводе Янниса Рикоса.

Основная разница в применяемой методике в этом учебнике заключается в „Комментариях“, которые даются после краткой биографии автора и текста. В них изложены мнения литературных критиков о творчестве писателя на примере изучаемого произведения: „...Лирико-эпический настрой, характерный для поэзии Маяковского, пронизывает все его стихи назидательностью, противоречащей лирике как таковой, что, однако, уравновешивается силой и искренностью чувств. Тщетность надежд социалистической революции ничуть не умаляет заслугу вышеназванного стихотворения. Напротив, значимость его мечты... , героизм и оригинальное стихосложение является выдающейся заслугой его маршевой литературы (VIII, 148).

Вопросы по закреплению изучаемого текста подводят учащихся к поиску факторов, отражающих политический характер текста и связь отображенных в стихотворении событий с мечтой поэта о будущем (VIII, 146).

Второе произведение — **„Алёша — глиняный горшок“** Льва Толстого, в переводе Цацаноглу.

Текст сопровождается рисунком Алесандро Папетти „Простодушие“. Комментарии сосредоточены в показе литературных достоинств писателя, вытекающих из конкретного рассказа. „...Парадоксальный вывод, убедительное описание крайнего состояния отсутствия счастья — это и есть метод автора...“ Посредством этой противоположности, жизнь героя рассказа, полная лишений, показана как ситуация реальной (то есть естественной) набожности (VIII, 196).

Биография писателя описывает его жизнь в общих чертах. Кроме того, приводятся данные, которые поясняют затрагиваемые в его произведениях вопросы. Комментарии предлагается на основе своих взглядов сделать самим учащимся и поэтому вопросы строятся аналогично поставленным целям: „Характерной чертой жизни Алеши является подчинение. Как вы объясняете его позицию? ... Прокомментируйте заключительный параграф рассказа“ (VIII, там же).

Третье произведение — **„Произведение искусства“** Антона Чехова в переводе Александра Кадзья.

Здесь комментарии к тексту представлены в подробном виде, много литературной критики как автора, так и его творчества. „Произведение искусства“ — рассказ, развивающийся по спирали, сосредотачивает внимание читателя на одном юмористическом эпизоде, используя тонкую иронию при

раскрытии ханжеской, притворной скромности конкретной мужской дружбы ... Перемещая беседу об искусстве в среду буржуазного мировоззрения и концентрируя внимание на декоративной изящной вещице, Чехов, со свойственным для него тонким чувством юмора, раскрывает действительные законы процесса формирования теоретических взглядов, которые, как правило, не видны для тех, кто их формирует.

Вопросы по закреплению изучаемого текста направлены на выявление личного мнения учащихся о героях произведения и их характерах, языковых и описательных особенностях текста. „Каким образом писатель достигает комического эффекта? ... Как вы считаете, Чехов случайно выбрал трех героев? Что кроется за названием, выбранным автором для своего рассказа?“ (VIII, 213).

Четвертым произведением является рассказ Исаака Бабеля „В подвале“ в переводе Сиру Цакня. Действие происходит в увядающей, но по-прежнему многонациональной Одессе начала 20-ого века. Рассказ основан на автобиографичных данных... Биография писателя дана в сжатом виде, концентрируя внимание на жизненных фактах писателя, связанных с политическими событиями эпохи. Примечательно, что авторы учебника избегают связать послетекстовые вопросы с биографией писателя и с конкретным произведением, сознавая всю недостаточность информации в этом вопросе. Каким образом переплетается декламация отрывков Юлия Цезаря и Шекспира с развитием действий? ... В рассказе описывается социальное положение евреев в Одессе, а также их обычаи. Найдите в тексте соответствующие описания и проанализируйте их.... (VIII, 293).

В учебнике представлен каталог прозаических произведений, включающий и произведения русских писателей: Владимира Набокова („Заговорила память“), Ф. Достоевского („Братья Карамазовы“, „Бесы“), Л.Толстого („Война и мир“, „Анна Каренина“), Ивана Тургенева („Дым“), Михаила Булгакова („Мастер и Маргарита“).

Выводы:

Русская литература представлена в старых и новых учебниках начального и среднего образования в Греции, в основном, прозаическими произведениями, относящимися, как правило, к классической литературе. Затрагиваемые темы касаются человека, общества, что и способствует сохранению интереса к ним по сегодняшний день. Изучение этих произведений направлено на достижение целей межкультурного образования и, соответственно, могли бы послужить началом создания проекта программы по знакомству учащихся с творчеством русских писателей.

Литература

Вагенас 1998: Н. Вагенас Иностранная литература в средней школе, газета „Вима тис Кириакис“, 13/9/1998

Димаси 2000: М. Димаси Освоение рассказа „Москоф Селим“ Г. Визиину в преподавательской практике межкультурного обучения, посвящение в 2-х томах: Олимпиада по грамматике, Министерство просвещения, 2005.

Ионнату 2000: А. Ионнату. Новейшая европейская литература и идеологическая сторона школьного учебника, Фемата Педиас, т.4, 2000

Каялис 1999: Т. Каялис Новейшая европейская литература и ее преподавание, обращение к встрече ученых „Преподавание европейской литературы в средней школе“, 8 октября 1999.

Папагеоракис 1999: Д. Папагеоракис Изучение романа в лицее в: Литература и обучение, редакция Апостолиду В., Хондолиду Е., 1999

Министерство просвещения и религии 1999: Министерство просвещения и религии Греции, Педагогический институт, 1999, 162

Министерство просвещения и религии. Объединенная учебная программа для начальных и старших классов 2000: Министерство просвещения и религии Греции, Педагогический институт, Объединенная учебная программа начальных и старших классов, 2000, 59 и посл.

Министерство просвещения и религии Греции 2001: Министерство просвещения и религии Греции Педагогический институт, Мечты и размышления, Антология литературных текстов, 5-ый и 6-ой класс начального образования. Руководство для преподавателя, 2001.

Использованные учебники

I, 1996,157 и далее, Ортодоксальное христианское воспитание, 1996.

II,136-140 и далее, Произведения новогреческой литературы, 2004.

III, 317 и далее, Произведения Новогреческой литературы, Учебник для 1ого класса гим., 2004.

IV, 43 и далее, Произведения новогреческой литературы, Учебник для 2ого класса гим., 2004.

V, 106-108 и далее, Произведения новогреческой литературы, Учебник для 3его класса гим., 2004.

VI, 536 и далее, Произведения новогреческой литературы, том 2, Учебник для 2 ого класса лицея, 2003.

VII, 442 и далее, Произведения новогреческой литературы, том 3, Учебник для 3 ьего ого класса лицея.

VIII, 148 и далее, Новейшая европейская литература“ (Антология переводных текстов) для одноименного предмета, по выбору, во 2-ом классе лицея.

Η ρωσική λογοτεχνία στα σχολικά εγχειρίδια Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Συγκριτική παρουσίαση των αναφορών στα παλιά και τα καινούρια εγχειρίδια.

Περίληψη

Στην εργασία καταγράφονται τα ρωσικά λογοτεχνικά έργα που ολόκληρα ή ως αποσπάσματα συμπεριλαμβάνονται στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ως πηγές χρησιμοποιούνται τα εγχειρίδια τα οποία διδάσκονται την τελευταία πενταετία και αυτά τα οποία θα διδαχθούν για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2006-2007 και αποτελούν προϊόν της τελευταίας «εσωτερικής» εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη χώρα.

Εισαγωγή

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ιστορία της διδασκαλίας της ξένης λογοτεχνίας στην Ελλάδα άρχισε το 1914 και οδήγησε στη συγγραφή του πρώτου ανθολογίου της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας το 1915. Στο περιεχόμενό του καταγράφονται κείμενα γαλλικά, γερμανικά, αγγλικά, ιταλικά, ισπανικά και ρωσικά (Βαγενάς, 1998).

Σήμερα, με δεδομένη τη διαπολιτισμική σκοποθεσία του Προγράμματος Σπουδών στην οποία ρητά καταγράφεται και ότι «*Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας είναι επικοινωνία με την έννοια της ανταλλαγής των οπτικών με τις οποίες προσλαμβάνεται, κατανοείται και ερμηνεύεται η πραγματικότητα σε διαφορετικές εποχές ή σε διαφορετικά κείμενα της ίδιας ή άλλης κουλτούρας. Ό,τι οικειοποιείται ο αποδέκτης του λογοτεχνικού έργου είναι μια πρόταση του κόσμου, την οποία το κείμενο αποκαλύπτει μετασχηματίζοντας την προσωπικότητα του αναγνώστη*» (ΠΙ-ΥΠΕΠΘ, 1999, σ. 162) **και**: «*Να γνωρίσουν (οι μαθητές) μορφές και αξίες πολιτισμού που συνδέονται τόσο με τη ζωή, την παράδοση και τη φυσιογνωμία του έθνους όσο και με το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον στην ευρωπαϊκή ή την οικουμενική του διάσταση*» (ΠΙ-ΥΠΕΠΘ, 2000, 59 κ.ε), είναι ενδιαφέρουσα η αναζήτηση και η ερμηνευτική καταγραφή-παρουσίαση της ρωσικής λογοτεχνίας στα σχολικά εγχειρίδια.

Στο Πρόγραμμα Σπουδών για τη λογοτεχνία αναφέρεται επίσης ότι για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση το ποσοστό των κειμένων της ξένης λογοτεχνίας μπορεί να φτάνει μέχρι το 20%. Παρόλο που η διδασκαλία της θεωρείται απαραίτητη και κάθε ενέργεια προς αυτή την κατεύθυνση γίνεται αποδεκτή, έχουν διατυπωθεί προβληματισμοί για τη διδασκαλία της ξένης λογοτεχνίας με σημείο αναφοράς την εισαγωγή της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας από το 1998 ως μαθήματος επιλογής στη Β' Λυκείου. Οι προβληματισμοί και οι ενστάσεις αναφέρονται:

α. στην οριοθέτηση του όρου ευρωπαϊκή λογοτεχνία, αφού η χρήση ληξιαρχικών και γεωγραφικών κριτηρίων οδηγεί σε αμφισβητούμενες επιλογές που δεσμεύουν τη διδασκαλία σε περιορισμούς ασύμβατους προς την λογοτεχνική πραγματικότητα και τις διεργασίες της, όπως για παράδειγμα την επιλογή του Έλιοτ και τον αποκλεισμό του Έζρα Πάουντ (Καγιαλής, 1999).

β. στα κριτήρια επιλογής των συγγραφέων και των έργων τους (Ιωννάτου, 2000).

Το πρόβλημα πάντως που φαίνεται να υπάρχει -και είναι σοβαρό- είναι η ικανότητα των διδασκόντων να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του μαθήματος της λογοτεχνίας. Η εργασία αυτή μπορεί να αναδείξει τα κείμενα της ρωσικής λογοτεχνίας που προτείνεται να διδαχθούν στα ελληνικά σχολεία ως προς την ποσότητα και το είδος των στόχων που καλούνται να ικανοποιήσουν. Για την Ελλάδα αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον αφού χιλιάδες παλιννοστούντες, νεοπρόσφυγες και αλλοδαποί από την πρώην Σοβιετική Ένωση φοιτούν στα σχολεία αυτά και η ρωσική λογοτεχνία συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, στη

γνωριμία των Ελλήνων μαθητών με το ρωσικό πολιτισμό και έτσι σε μια διαπολιτισμική κατεύθυνση της βασικής σκοποθεσίας.

Κείμενα ρωσικής λογοτεχνίας σε εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, τα οποία διδάσκονταν μέχρι το σχολικό έτος 2005-6.

α. Εγχειρίδια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Στα βιβλία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την περίοδο που αναφέρεται υπάρχει μόνο ένα απόσπασμα έργου από τη ρωσική λογοτεχνία. Πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο εντοπίζεται στο βιβλίο: ΜΕ ΤΟ ΧΡΙΣΤΟ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ, στο εγχειρίδιο της ΣΤ΄ Δημοτικού για τη διδασκαλία της Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής (Θρησκευτικών), το οποίο εκδόθηκε το 1996. Έχει τίτλο: *Αγάπησε όλη την πλάση* και ανήκει στον Φ.Μ. Ντοστογιέφσκι. Με λόγο παραινετικό διατυπώνει σκέψεις για τη σχέση ανθρώπου-περιβάλλοντος και αποτελεί το συνοδευτικό κείμενο για την υποστήριξη της ενότητας: Η παραμόρφωση του ανθρώπου και του κόσμου: *Αγάπησε όλη την κτίση του Θεού, τα πάντα μέσα σ' αυτήν και κάθε κόκκο άμμου...* (σ. 157). Αξιίζει να σημειωθεί ότι εμφανίζεται ως απόσπασμα έργου το οποίο δεν αναφέρεται στο βιβλίο του μαθητή, αλλά ούτε και στις οδηγίες στο βιβλίο για τον εκπαιδευτικό.

Στο σύνολο των εγχειριδίων αυτής της περιόδου για όλα τα γνωστικά αντικείμενα δεν υπάρχει κανένα άλλο κείμενο της ρωσικής λογοτεχνίας. Διερευνώντας τα περιεχόμενα του νέου Ανθολογίου Λογοτεχνικών Κειμένων «Με λογισμό και μ' όνειρο» για τις τάξεις Ε΄ και Στ΄, το οποίο εκδόθηκε από τον Ο.Ε.Δ.Β. το 1999 και δεν αντικαταστάθηκε κατά τη διαδικασία συγγραφής των νέων βιβλίων, διαπιστώνουμε ότι η παρουσία της ξένης λογοτεχνίας είναι σημαντική. Σε σύνολο 86 κειμένων τα 16 είναι ξένων:

Κινέζος	Τσου Τσεν Πάι
Αμερικανός	Τζακ Λόντον
Ιταλός	Τζιάνι Ροντάρι
Άγγλοι	Ρόαλντ Νταλ Ράντγιαρντ Κίπλινγκ
Τούρκος	Ναζίμ Χικμέτ
Γάλλοι	Φίλιπ Μπαρμπώ Ζαν Ζακ Σεμπέ-Ρενέ Γκοσινύ Ρενέ Γκοσινύ-Αλμπέρ Ουντερζό Ζαν Λε Γκοφ
Βούλγαρος	Ντιμίτερ Ινκίόφ
Δανός	Χανς Κρίστιαν Άντερσεν
Ισπανός	Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα
Πέρσης	Φερεύντούν Φαριάντ

Παραθέσαμε τον πίνακα των συγγραφέων κατά εθνικότητα για να τονίσουμε την έλλειψη Ρώσων συγγραφέων και μάλιστα σε ένα βιβλίο το οποίο εκδόθηκε την περίοδο που στην Ελλάδα η έλευση και η εγκατάσταση Ελλήνων και αλλοδαπών από την πρώην Σοβιετική Ένωση είχε φτάσει στο αποκορύφωμά της και που μέχρι σήμερα διδάσκεται σε τάξεις στις οποίες σημαντικό μέρος του μαθητικού δυναμικού ανήκει στις προαναφερθείσες κατηγορίες.

Στον πίνακα περιεχομένων που συνοδεύεται από προτάσεις για την ανάγνωση παράλληλων κειμένων προς το διδασκόμενο κάθε φορά σημειώνονται και οι μοναδικές αναφορές στη ρωσική λογοτεχνία:

-Νικολάι Ντούμπωφ, Διακοπές στο δάσος

-Ιρίνα Κορσούνωφ, Το αλεπουδάκι του θάμνου

και η κινηματογραφική ταινία Το μπλε του Κριστόφ Κισλόφσκι.

Υπάρχουν και προτάσεις ως προς τη θεματική ενότητα την οποία προσεγγίζουν οι εκπαιδευτικοί στην τάξη τους: νανουρίσματα από ξένες χώρες και παλιά λαϊκά παραμύθια άλλων χωρών. Είναι προφανής η δυνατότητα επιλογής και αξιοποίησης ρωσικών κειμένων. Προκαλεί πάντως εντύπωση η έλλειψη αναφοράς-πρότασης στον Κερίλόβ στη θεματική των μύθων, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: *Μπορείς ακόμα να διαβάσεις μύθους, που οι συγγραφείς τους έχουν επηρεαστεί από τον Αίσωπο* και προτείνονται τα έργα Μύθοι και ιστορίες το Λεονάρντο Ντα Βίντσι και Οι μύθοι του Λαφονταίν.

β. Εγχειρίδια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

1. Εγχειρίδια Γυμνασίου που ίσχυαν μέχρι το σχολικό έτος 2005-2006

Η ρωσική λογοτεχνία αναζητήθηκε στα εγχειρίδια του Γυμνασίου που αφορούν τη διδασκαλία της γλώσσας και της λογοτεχνίας. Στα πρώτα δεν εντοπίστηκε καμία αναφορά. Τα βιβλία της λογοτεχνίας μας είχαν εκ του τίτλου προϋδεάσει για απουσία αντίστοιχων κειμένων: Κείμενα Νεοελληνικής λογοτεχνίας και έτσι το περιεχόμενό τους είναι σαφώς προδιαγεγραμμένο. Μελετώντας το περιεχόμενό τους διαπιστώσαμε ότι δεν υπάρχει καμία αναφορά μόνο στο βιβλίο για τη Β' Γυμνασίου.

Στο βιβλίο για την Α' τάξη υπάρχουν σε σύνολο 101 κειμένων και 7 από το χώρο της ξένης λογοτεχνίας. Ανάμεσά τους, στη θεματική ενότητα «Η βιοπάλη» ο μαθητής θα γνωρίσει το έργο «Ο Βάνκας» του Άντον Τσέχοφ σε μετάφραση Κυριάκου Σιμόπουλου (σ.136-140) Έχει επιλεγεί για το περιεχόμενό της υπόθεσης αλλά και για να υποστηρίξει τη διδασκαλία του διηγήματος ως λογοτεχνικού είδους. Στην περίληψη που κατέχει θέση προοργανωτικού υλικού για την «υποδοχή» του κειμένου σημειώνεται μια σύντομη κριτική για το συγγραφέα και η λεζάντα του περιεχομένου. *Στα διηγήματα του Τσέχοφ (1860-1904) απεικονίζονται συνήθως οι αθλιότητες της ζωής. Το χιούμορ συγχωνεύεται με την τραγικότητα τόσο φυσικά και απλά που ο αναγνώστης δεν ξέρει τελικά τι να κάνει: να κλάψει ή να γελάσει. Στο Βάνκα ο συγγραφέας δίνει την ιστορία των βασανισμένων παιδιών που από την ηλικία των οκτώ μπαίνουν στη βιοπάλη* (σ. 136). Η διαχρονικότητα του θέματος αλλά και η καταγραφόμενη αναγνωστική αντίδραση μάλλον δημιουργούν θετικές προσδοκίες και ενισχύουν την αναγνωστική διάθεση των μαθητών. Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και το σύντομο βιογραφικό που με τρεις δηλώσεις- αξιολογικές κρίσεις υποστηρίζει την επιλογή του:...συγγραφέας με παγκόσμια φήμη....τιμήθηκε με το βραβείο Πούσκιν...λίγα αλλά εκλεκτά θεατρικά έργα...που παίζονται συχνά στα ελληνικά θέατρα (σ. 140). Οι ερωτήσεις επεξεργασίας του κειμένου που διατυπώνονται από τη συγγραφική ομάδα αφορούν στοιχεία δομής και υπερδομής του και επιχειρούν τη σύνδεση με το σήμερα των παιδιών αναγνωστών με μια ερώτηση πολλαπλής επιλογής που παραπέμπει στη Φιλολογική –Ερμηνευτική Θεωρία για τη λογοτεχνία: Ποιος είναι ο σκοπός του συγγραφέα: α. να μας περιγράψει τη μορφή του Βάνκα β. να μας περιγράψει τον παππού γ. να ξεσκεπάσει τις συνθήκες εργασίας των ανήλικων παιδιών.

Στο βιβλίο Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για τη Γ' Γυμνασίου υπάρχουν 132 κείμενα από την ελληνική λογοτεχνία, η οποία παρουσιάζεται

γραμματικά από τη λόγια παράδοση (1000-1600) μέχρι τη νεότερη σύγχρονη λογοτεχνία. Στο τελευταίο μέρος του βιβλίου υπάρχει η ενότητα Ξένη λογοτεχνία, η οποία περιλαμβάνει 8 κείμενα. Τα δύο είναι έργα Ρώσων λογοτεχνών.

-*Το αηδόνι* του Αλέξανδρου Πούσκιν, από τη συλλογή Ανθολογία Παγκόσμιας Ποίησης σε μετάφραση Α. Δικαίου (σ. 371). **Και** στην περίπτωση αυτή οι ερωτήσεις ανιχνεύουν τις προθέσεις στο λόγο του ποιητή με μια διάθεση να προκαλέσουν μια «καθοδηγούμενη» ανάγνωση του έργου. Το βιογραφικό του ποιητή είναι στο τέλος του βιβλίου με τα βιογραφικά όλων των συγγραφέων και έχει τη μορφή εγκυκλοπαιδικού λήμματος. Επικεντρώνεται σε στοιχεία για τη ζωή και όχι για το έργο του Πούσκιν. Υπάρχει μόνο η αρχική πρόταση, αξιολογική κρίση: *Ο μεγαλύτερος Ρώσος ποιητής του περασμένου αιώνα. Η εκτίμηση «ο μεγαλύτερος ποιητής» στο επίπεδο της πρόκλησης του ενδιαφέροντος μάλλον περιθωριοποιείται με τη χρονική τοποθέτηση: του περασμένου αιώνα.*

-*Η καρδιά του Ντανκό*, του Μαξίμ Γκόρκι, από το έργο Βλέποντας και Γράφοντας σε μετάφραση Κοραλίας Μακρή (σ. 380).

Η μικρή προοργανωτική φράση: *Το συμβολικό αυτό παραμύθι είναι από το βιβλίο....* συστήνει θετικά το έργο (σ. 380). Σε ένα βιβλίο λογοτεχνίας με έργα που ως προς το χρόνο και το περιεχόμενό τους, αλλά και τη γλώσσα τους πολλές φορές, είναι κατ' αρχήν μακριά από τις γλωσσικές επιλογές και τα ενδιαφέροντα των εφήβων, ένα συμβολικό παραμύθι αποτελεί πρόκληση-πρόσκληση για ανάγνωση. Οι ερωτήσεις δεν αφορούν το συγγραφέα αλλά το κείμενο και τις αναμενόμενες προσωπικές αναγνώσεις, ακολουθώντας τη φιλοσοφία των αναγνωστικών θεωριών της πρόσληψης και της ανταπόκρισης. *Πώς ζούσαν οι άνθρωποι στο βάλτο; Τι σημαίνει η φράση: όποιος δεν κάνει τίποτα, ένα τίποτα απομένει κι ο ίδιος»...Γιατί το παραμύθι είναι συμβολικό;*

Το βιογραφικό που παρατίθεται είναι πολύ σύντομο. Διαβάζουμε:....*από τους κορυφαίους της σοβιετικής λογοτεχνίας και από τους πιο γνήσιους εκπροσώπους του ρεαλισμού.*

Αξίζει να σημειωθεί και μία «παράπλευρη» παρουσία της ρωσικής λογοτεχνίας. Στη σελίδα 334 παρατίθεται το κείμενο *«Το σπίτι του Ντοστογιέφσκι»* του Νίου Μπακόλα, από το βιβλίο *«Το ταξίδι που πληγώνει»* (1955). Δίνεται το βιογραφικό του Ντοστογιέφσκι και σκιαγραφείται η Σοβιετική Ένωση της εποχής που ο συγγραφέας επισκέπτεται τη χώρα με σημείο αναφοράς την «αντιμετώπιση» του Ντοστογιέφσκι από τους σύγχρονους Ρώσους.

2. Εγχειρίδια Γυμνασίου που ισχύουν από το σχολικό έτος 2006-2007

Τα καινούρια βιβλία για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο έχουν τον ίδιο τίτλο: Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Και πάλι δεν υπάρχει κανένα κείμενο από τη ρωσική λογοτεχνία στο βιβλίο για τη Β' τάξη.

Στο εγχειρίδιο για την Α' τάξη σε σύνολο 67 κειμένων αντιστοιχούν 6 έργα από την ξένη λογοτεχνία. Ανάμεσά του δύο Ρώσων συγγραφέων. Η αύξηση της ποσόστωσης είναι προφανής.

-Η πρώτη αναφορά περιλαμβάνεται στη θεματική ενότητα: Οικογενειακές σχέσεις: *Ο παππούς και το εγγονάκι*, Λ. Τολστόι, Διηγήματα, μύθοι και παραμύθια, σε μετάφραση Π. Ανταίου, εκδόσεις Ωκεανίδα. Η παρουσίαση των έργων στο σύγχρονο εγχειρίδιο είναι πολύ προσεγμένη. Για το έργο του Τολστόι υπάρχει ένα σύντομο προοργανωτικό κείμενο στο οποίο καταγράφεται το «Δελτίο ταυτότητας» του κειμένου με όρους της σύγχρονης πραγματικότητας και επομένως ελκυστικό για τον έφηβο αναγνώστη. Ένας πίνακας ζωγραφικής συνοδεύει το κείμενο: I. Μπιλίμπιν, από την εικονογράφηση λαϊκού παραμυθιού. Το φτερό του σταυραϊτού (σ. 43).

Το βιογραφικό του συγγραφέα αφορά τη ζωή του και σε μία πρόταση δίνεται η προσωπικότητά του και έμμεσα μια γενική αξιολογική κρίση για το έργο του: *...συγγραφέας και στοχαστής οραματίζεται μια κοινωνία μια κοινωνία ισότητας και δικαιοσύνης, απορρίπτει τη βία, υποστηρίζει την πειθώ ως μέσο πάλης και προτείνει την επιστροφή στον αγροτικό τρόπο ζωής.*

Οι ερωτήσεις που υποστηρίζουν τη διδασκαλία του κειμένου αναδεικνύουν το ρόλο του αναγνώστη. Είναι κλειστού τύπου όταν αφορούν στοιχεία δομής του κειμένου και ανοικτές όταν επιχειρούν να συνδέσουν το κείμενο με τις εμπειρίες και τα βιώματα των αναγνωστών (σ. 44).

-Το δεύτερο κείμενο είναι και πάλι «Ο Βάνκας» του Άντον Τσέχοφ σε μετάφραση Κυριάκου Σιμόπουλου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρεται και η έκδοση: Θεμέλιο. Η διαφορά στη φιλοσοφία του εγχειριδίου είναι περισσότερο εμφανής στην περίπτωση αυτή, η οποία επιτρέπει τη σύγκριση σε επίπεδο διδακτικής πρότασης-προσέγγισης. Κατ' αρχήν το εισαγωγικό κείμενο, το οποίο συστήνει το διήγημα, επικεντρώνει το περιεχόμενό του στο πρωταγωνιστικό πρόσωπο του μικρού Βάνκα. Οι γενικότητες του προοργανωτικού κειμένου του παλιού βιβλίου αντικαθίστανται με την προσαρμογή των αξιολογικών κρίσεων στο συγκεκριμένο κείμενο: *...Τραγικό και χιουμοριστικό στοιχείο συμπλέκονται στο διήγημα μέσα από την αθώα ματιά του μικρού αφηγητή-ήρωα.* Η υπόθεση υποστηρίζεται από έναν πίνακα ζωγραφικής: Φώτη Κόντογλου, Χατζή Ουστάς Ιορδάνογλου και ο γιος του Όμηρος. Και το βιογραφικό του Τσέχοφ είναι περισσότερο βιωματικό. Οι ερωτήσεις επεξεργασίας επιχειρούν να αναδείξουν τη λειτουργία του αναγνώστη: *Ποια συναισθήματα τρέφει ο Βάνκας για τον παππού του; Βρείτε τα σχετικά χωρία στο κείμενο... Σκιαγραφήστε το χαρακτήρα του μικρού βιοπαλαιστή, παραπέμποντας σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου... Ποια συναισθήματα σας προκαλεί το τέλος του διηγήματος; Σημειώνουμε και τις προτάσεις για θεματικές εργασίες που για πρώτη φορά εμφανίζονται: 1. Μελετήστε το Κείμενο της Σύμβασης για τα δικαιώματα του Παιδιού... παρουσιάστε τα κυριότερα σημεία στην τάξη... Σχολιάστε ιδιαίτερα το άρθρο 32, το οποίο αναφέρεται στην παιδική εργασία. 2. Αναζητήστε στο διαδίκτυο το ελληνικό τμήμα της UNISEF...*

Στο εγχειρίδιο για τη Γ' τάξη σε σύνολο 72 κειμένων τα 5 προέρχονται από το χώρο της ξένης λογοτεχνίας. Από τη ρωσική λογοτεχνία υπάρχει ένα έργο του Άντον Τσέχοφ: *Ο Παχύς και ο Αδύνατος* από το έργο *Η αγάπη και 32 άλλα διηγήματα*, σε μετάφραση Β. Ντινόπουλου, Βιβλιοπωλείον της Εστίας (σ.106-108). Σε ένα πολύ σύντομο εισαγωγικό σημείωμα καταγράφονται οι «αρετές» του κειμένου: *...το σύντομο διήγημα του Τσέχοφ παρουσιάζει με ανθρωπιά, χιούμορ και λεπτή παρατήρηση τις ανθρώπινες σχέσεις (και την αλλοτρίωσή τους) στο περιβάλλον των γραφειοκρατών της τσαρικής Ρωσίας.* Σημειώνουμε ότι δεν υπάρχει βιογραφικό του συγγραφέα επειδή έχει δοθεί στο προηγούμενο εγχειρίδιο του ίδιου μαθήματος. Μετά την ολοκλήρωση του διηγήματος παρατίθεται πίνακας ζωγραφικής: Δημοσθένη Κοκκινίδη, Αντίθεση.

Η μεθοδολογική διαφορά εντοπίζεται στις συνοδευτικές ερωτήσεις, οι οποίες είναι κλειστού τύπου και αφορούν την υπόθεση και τα στοιχεία δομής του διηγήματος αλλά και τη διερεύνηση των προθέσεων του συγγραφέα, σηματοδοτώντας μία επιστροφή στη φιλοσοφία της φιλολογικής ερμηνευτικής θεωρίας της λογοτεχνίας: *Πώς αλλάζει η συμπεριφορά του Πορφύρη στη διάρκεια της ιστορίας; Τι επιδιώκει να δείξει με αυτό ο συγγραφέας; ...*

Η προτεινόμενη θεματική δραστηριότητα κινείται σε διαφορετικό κλίμα. Αφορά το βιωματικό και εμπειρικό κύκλο των εφήβων: *Γράψτε μια χιουμοριστική ιστορία με*

θέμα την τυχαία συνάντησή σας με ένα συμμαθητή σας έπειτα από τριάντα χρόνια (σ. 108).

3. Τα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Λύκειο.

Η τελευταία αναθεώρηση των σχολικών εγχειριδίων δεν επηρέασε τα βιβλία του Λυκείου. Στην εργασία εξετάστηκαν τα βιβλία για τη διδασκαλία της γλώσσας «Έκθεση Έκφραση» και αυτά της λογοτεχνίας: «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» που αφορούν το Ενιαίο Λύκειο και το βιβλίο «Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία» που αφορά αντίστοιχο μάθημα επιλογής για τους μαθητές της Β' Λυκείου.

Εντοπίστηκαν κείμενα ρωσικής λογοτεχνίας για τη Β' και Γ' Λυκείου και στο βιβλίο του μαθήματος επιλογής.

Στο βιβλίο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Β' Τεύχος, Β' τάξη Ενιαίου Λυκείου* υπάρχουν 85 κείμενα από την ελληνική λογοτεχνία και 6 από την ξένη. Στη δεύτερη κατηγορία έχουν συμπεριληφθεί και δύο έργα Ρώσων συγγραφέων:

-Φ. Ντοστιγιέφσκι, *Οι αδερφοί Καραμαζόφ*, απόσπασμα, σε μετάφραση Άρη Αλεξάνδρου, εκδόσεις Γκοβόστη. Η ομάδα των δημιουργών του εγχειριδίου επιχειρεί να αμβλύνει τις δυσχέρειες που προκαλεί η προσπάθεια «ανάγνωσης» ενός λογοτεχνικού έργου με τα χαρακτηριστικά του μυθιστορήματος με σημείο αναφοράς ένα μικρό απόσπασμα με την παράθεση ενός εισαγωγικού κειμένου στο οποίο πολύ σύντομα σκιαγραφείται η υπόθεση στο σύνολό της και στη συνέχεια δίνεται η περίληψη του αποσπάσματος ώστε να μπορεί νοηματικά να εγκεντριστεί στο κείμενο. Για να προκληθεί το ενδιαφέρον των εφήβων επιστρατεύεται η αξιολογική κρίση: ...θεωρείται ως το κορυφαίο έργο του μεγάλου Ρώσου συγγραφέα...

Η περιορισμένη έκταση του αποσπάσματος υπαγορεύει και το περιεχόμενο των ερωτήσεων για την διδακτική του αξιοποίηση, το οποίο αφορά αποκλειστικά τη δράση και τη διαμόρφωση ηθογραφικών απόψεων για τα πρόσωπα του αφηγήματος. Ως υποστηρικτικό εποπτικό υλικό χρησιμοποιείται για την αισθητοποίηση της μορφής του συγγραφέα το εξώφυλλο τεύχους του 1878 του ρωσικού λογοτεχνικού περιοδικού Νίβα με την προσωπογραφία του και ένα εκτενές για την έκταση του βιβλίου βιογραφικό σημείωμα, συνοδευόμενο από ένα ρεαλιστικό πορτρέτο. Οι αναφορές καταγράφουν το ιστορικό του βίου του σε πρώτο επίπεδο και το έργο του σε σχέση με τις εξελίξεις: πριν, κατά τη διάρκεια, μετά την εξορία. Η κατακλείδα του κειμένου συμπυκνώνει την ιδιότυπη λογοτεχνική κριτική: ...σε τελευταία ανάλυση το μοναδικό αντικείμενο του έργου του είναι η ανθρώπινη ψυχή με τις αντιφάσεις και τα τραγικά της πεπρωμένα (σ. 536).

-Λέων Τολστόι, *Πόλεμος και ειρήνη*, απόσπασμα, σε μετάφραση, εκδόσεις Γκοβόστη.

Παρατίθενται δύο αποσπάσματα του έργου. Το εισαγωγικό κείμενο δημιουργεί το πραγματολογικό πλαίσιο για να εντάξει τα γεγονότα του αποσπάσματος στα ιστορικά δρώμενα της εποχής η οποία περιγράφεται στο έργο. Οι ερωτήσεις για το πρώτο απόσπασμα αφορούν τη συμπεριφορά προσώπων και την προσωπική άποψη του μαθητή αναγνώστη: *Πώς εξηγείτε τη στάση του νεαρού αξιωματικού πριν και μετά τον τραυματισμό του; «Αναθυμήθηκε την αγάπη...να τον σκοτώσουν»; Να σχολιάσετε τη φράση (σ. 540).*

Το εισαγωγικό κείμενο του δεύτερου αποσπάσματος αναφέρεται αποκλειστικά στην υπόθεση του έργου και επιχειρεί να το εντάξει λειτουργικά στο συνολικό έργο. Στις ερωτήσεις που ακολουθούν περιλαμβάνονται και αυτές που αναζητούν απαντήσεις σχετικά με τη λειτουργία του χώρου ως ευρύτερης έννοιας, αλλά και η αξιολόγηση της συμπεριφοράς όχι μόνο σε προσωπικές δράσεις και

συμπεριφορές, αλλά και σε επίπεδο ευρύτερων ομάδων: *Τι είδους περιβάλλον σκηνοθετεί εδώ ο συγγραφέας; ... Ποια γυναικεία πρόσωπα εμπνέουν και ενισχύουν τη διάθεση όλων για διασκέδαση και με ποιον τρόπο;* (σ. 546). Στο βιογραφικό σημείωμα που ολοκληρώνει την παρουσία του λογοτεχνικού αποσπάσματος ο συγγραφέας πριμοδοτείται με τρόπο προφανή: *Κορυφαίος Ρώσος μυθιστοριογράφος και ένας από τους σημαντικότερους μυθιστοριογράφους της παγκόσμιας λογοτεχνίας.... Συνδυάζει την ικανότητα να ζωγραφίζει μια ολόκληρη κοινωνία, να δημιουργεί τη γενική εικόνα ενός έθνους και συγχρόνως να παρατηρεί τις πιο λεπτές αποχρώσεις της εσωτερικής ζωής...* (σ. 547).

Στο βιβλίο *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Γ' Τεύχος, Γ' τάξη Ενιαίου Λυκείου* υπάρχουν 16 κείμενα από την ξένη λογοτεχνία και 118 από την ελληνική μεταπολεμική και σύγχρονη λογοτεχνία. Ανάμεσα στα έργα από την ξένη λογοτεχνία υπάρχουν και δύο Ρώσων λογοτεχνών.

-Βαδίστηρος Μαγιακόφσκι, *Σύννεφο με παντελόνια* (απόσπασμα), σε μετάφραση Γιάννη Ρίτσου, εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ.

Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο τα εισαγωγικά κείμενα-σχόλια αποτελούν στην ουσία σύντομη βιογραφία του συγγραφέα και περιλαμβάνουν και τις αξιολογικές κρίσεις για το έργο του συνολικά και όχι για το έργο που ο μαθητής καλείται να διαβάσει.ο Μαγιακόφσκι, ως ποιητής και θεατρικός συγγραφέας, κατέχει τη διπλή ιδιότητα να είναι εκπρόσωπος του ρωσικού φουτουρισμού και ο ποιητής της επανάστασης, εναρμονίζοντας τα φουτουριστικά στοιχεία με τον επαναστατικό ρομαντισμό... (σ. 442). Ο τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων για τη διδασκαλία του ποιήματος παραπέμπει στις βασικές θέσεις της νεοκριτικής λογοτεχνικής θεωρίας. *Πώς βλέπει ο ποιητής τον παλιό κόσμο; Να βρείτε τις σχετικές λέξεις και τις εκφράσεις που τον αποδίδουν.*

Το ποίημα συνδυάζει σκληρότητα και τρυφερότητα, επαναστατική ορμή και ψυχική ευγένεια. Σε ποιους κυρίως στίχους φαίνεται αυτό; Να συζητήσετε το αποτέλεσμα που δημιουργεί ο συνδυασμός αυτός.

-Μιχαήλ Σολόχοφ, *Ο ήρεμος Ντον*, (απόσπασμα), σε μετάφραση Ρίτας Μπιούμη-Παπά.

Στο εισαγωγικό κείμενο αυτού του αποσπάσματος μαζί με τα βιογραφικά στοιχεία για το συγγραφέα παρατίθενται και απόψεις για το συγκεκριμένο έργο, το οποίο στη συνέχεια τοποθετείται στο ιστορικό πλαίσιο των γεγονότων που καταγράφει και επιχειρείται η σύνδεση του αποσπάσματος με το υπόλοιπο έργο: *...Στο μυθιστόρημα αυτό αποκαλύπτει την ουσία των γεγονότων σε μια πλατιά αφήγηση, πλούσια σε ανθρώπινους τύπους. ...Ο Σολόχοφ θεωρείται ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους του κοινωνικού ρεαλισμού...*

Οι ερωτήσεις για τη διδακτική αξιοποίησης του κειμένου περιστρέφονται γύρω από όσα καταγράφονται στο κείμενο και αφορούν τη δράση προσώπων και τη διαμορφούμενη κοινωνική κατάσταση. Η ενότητα ολοκληρώνεται με την ανάθεση θέματος για γραπτή εργασία: *Από τη μελέτη της εισαγωγής του κειμένου και από τη διδακτική επεξεργασία να συνοψίσετε τα στοιχεία του κοινωνικού ρεαλισμού, τα οποία προκύπτουν* (σ. 451). Η άσκηση αυτή προσδιορίζει και την ιεραρχική αξιολόγηση των διδακτικών στόχων, η οποία αναδεικνύει ως κυρίαρχο στόχο τη διδασκαλία για τον κοινωνικό ρεαλισμό.

4. Το εγχειρίδιο Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία (Ανθολόγιο μεταφράσεων) για το αντίστοιχο μάθημα επιλογής στη Β' Λυκείου.

Το βιβλίο Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία περιλαμβάνει 78 έργα της κατηγορίας που δηλώνεται στον τίτλο του. Σ' αυτά περιλαμβάνονται τέσσερα μόνο κείμενα Ρώσων λογοτεχνών:

-Βλαντιμίρ Μαγιακόφσκι, *Ξελασπώστε το μέλλον*, σε μετάφραση του Γιάννη Ρίτσου.

Η βασική μεθοδολογική διαφοροποίηση του βιβλίου από τα προηγούμενα εντοπίζεται στην ύπαρξη ενός κειμένου μεταξύ του λογοτεχνικού έργου και της βιογραφίας του συγγραφέα, που τιτλοφορείται: ΣΧΟΛΙΟ. Στο κείμενο αυτό διατυπώνονται απόψεις από το χώρο της κριτικής της λογοτεχνίας για την εργογραφία του με σημείο αναφοράς το παρουσιαζόμενο έργο: *...Η επικολυρική διάθεση που χαρακτηρίζει γενικά την ποίηση του Μαγιακόφσκι παρουσιάζεται διαποτισμένη στα ποιήματα αυτά από μια διδακτική πρόθεση, η αντιποιητικότητα της οποίας αντισταθμίζεται από τη ένταση και τη γνησιότητα του συναισθήματος. Η ματαίωση των προσδοκιών της κομμουνιστικής επανάστασης δεν μειώνει την καλλιτεχνική αξία του παραπάνω ποιήματος. Απεναντίας, το ουμανιστικό του όραμα....και η ρωμαλέα και πρωτοποριακή στιχουργία του το καθιστούν σημαντικό επίτευγμα της στρατευμένης λογοτεχνίας* (σ. 148).

Οι ερωτήσεις για τη διδακτική αξιοποίηση του κειμένου οδηγούν το μαθητή στην αναζήτηση των στοιχείων που δηλώνουν τον πολιτικό του χαρακτήρα και τη σύνδεση του χρονικού παρόντος του ποιήματος με το μελλοντικό όραμα του ποιητή (σ. 146).

-Λέων Τολστόι, *Ο Αλιόσα το τσουνκάλι*, ε μετάφραση της Μαρίας Τσαντσάνογλου.

Το κείμενο υποστηρίζεται από τον πίνακα ζωγραφικής «Ευήθεια» του Αλεσσάντρο Παπέττι. Τα σχόλια που το αναλύουν επικεντρώνονται στην ανάδειξη των λογοτεχνικών αρετών του συγγραφέα και διαρκώς προβάλλονται στο συγκεκριμένο διήγημα....*Το παράδοξο αυτό αποτέλεσμα, η πειστική απεικόνιση της ακραίας στέρησης ως ευτυχίας, είναι προϊόν της μεθόδου του συγγραφέα.....Μέσω αυτής της αντιστροφής, η στερημένη ζωή του πρωταγωνιστή του διηγήματος,..., φανερώνεται ως κατάσταση πραγματικής (δηλαδή·φυσικής) αγιοσύνης* (σ. 196).

Το βιογραφικό σημείωμα για το συγγραφέα καταγράφει τη ζωή του γενικά. Καταθέτει πληροφορίες που μπορούν να λειτουργήσουν ερμηνευτικά σε σχέση με τη θεματολογία των έργων του. Στο βιβλίο η ερμηνευτική προσέγγιση πρέπει να γίνει από τους μαθητές με την ενεργοποίηση και των προσωπικών τους απόψεων και οι ερωτήσεις καλούνται να υποστηρίξουν την ικανοποίηση ανάλογων στόχων:

Χαρακτηριστικό της ζωής του Αλόσα είναι η υπακοή. Πώς ερμηνεύετε τη στάση του;...

Να ερμηνεύσετε την καταληκτική παράγραφο του διηγήματος.

-Άντον Τσέχοφ, *ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ*, σε μετάφραση Αλέξανδρου Κατζιά.

Και για το διήγημα αυτό τα σχόλια είναι αναλυτικά και αφορούν τη λογοτεχνική του κριτική, ενταγμένη σε ένα πλαίσιο αξιολογικών κρίσεων για το συγγραφέα και το συνολικό του έργο. *Το «Έργο τέχνης», διήγημα κυκλικής ανάπτυξης, εστιάζεται με λεπτή ειρωνεία σε ένα χιουμοριστικό επεισόδιο που αποκαλύπτει την υποκριτική σεμνοτυφία μιας αντρικής συντροφιάς...Μεταθέτοντας τη συζήτηση περί τέχνης στο περιβάλλον των μικροαστικών αντιλήψεων και εστιάζοντάς την σε ένα διακοσμητικό κομψοτέχνημα, ο Τσέχοφ αποκαλύπτει, με αξιοσημείωτη λεπτότητα και χιούμορ, τους πραγματικούς όρους της πρόσληψης των θεωρητικών απόψεων (που είναι συνήθως αόρατες σ' εκείνους που τις διατυπώνουν).*

Και οι ερωτήσεις διδακτικής προσέγγισης του κειμένου επιχειρούν να διερευνήσουν τις προσωπικές απόψεις των μαθητών για τα πρόσωπα και τους χαρακτήρες του έργου, αλλά και τα γλωσσικά και αφηγηματικά στοιχεία του. *Με ποιο τρόπο ο συγγραφέας δίνει στο διήγημα κωμικό χαρακτήρα; ...Θεωρείτε ότι τυχαία*

επέλεξε ο Τσέχωφ τους τρεις ήρωες; Τι κρύβεται πίσω από τον τίτλο που δίνει ο Τσέχωφ στο διήγημά του; (σ. 213).

-Ισαάκ Μπάμπελ, *ΣΤΟ ΥΠΟΓΕΙΟ*, σε μετάφραση Σύρου Τσακνιά. Τοποθετημένο στη φθίνουσα αλλά ακόμη κοσμοπολίτικη Οδησό των αρχών του 20ού αιώνα, το διήγημα του Μπάμπελ ακολουθεί τις συμβάσεις της αυτοβιογραφικής αφήγησης... Το βιογραφικό του συγγραφέα είναι πολύ σύντομο και επικεντρώνεται στα γεγονότα της ζωής του που αφορούν τα πολιτικά δρώμενα της εποχής. Είναι αξιοσημείωτος ο τρόπος με τον οποίο οι συγγραφείς αποφεύγουν να συνδέσουν τους διδακτικούς στόχους για την προσέγγιση του κειμένου με τη βιογραφία και την εργογραφία του συγκεκριμένου συγγραφέα, αναγνωρίζοντας την άγνοια γύρω από αυτά. Πώς διαπλέκεται η απαγγελία αποσπασμάτων από τον Ιούλιο Καίσαρα του Σαίξπηρ με την εξέλιξη της δράσης; ... Στο διήγημα... γίνονται αναφορές στην κοινωνική κατάσταση των Εβραίων της Οδησού αλλά και τις συνήθειές σου. Να εντοπίσετε αυτά τα στοιχεία και να αναλύσετε τη λειτουργία τους στο διήγημα... (σ. 293).

Στο βιβλίο παρατίθεται κατάλογος πεζογραφικών έργων στον οποίο περιλαμβάνονται και έργα Ρώσων λογοτεχνών: Βλαντιμίρ Ναμπόκοφ, Μίλησε μνήμη, Φ. Ντοστογιέφσκι, Αδερφοί Καραμαζόφ, Δαιμονισμένοι (3 τόμοι), Λ. Τολστόι, Πόλεμος και ειρήνη (4 τόμοι), Άννα Καρένινα (4 τόμοι), Ιβάν Τουργκένιεφ, Ο καπνός, Μιχαήλ Μπουλγκάκοφ, Ο μαιτρ και η Μαργαρίτα.

Συμπεράσματα

Η ρωσική λογοτεχνία εκπροσωπείται στα παλιά και τα καινούρια διδακτικά εγχειρίδια της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα με κείμενα κυρίως πεζά, τα οποία υπογράφουν τις περισσότερες φορές οι θεωρούμενοι ως κλασικοί συγγραφείς. Οι θεματικές που διαπραγματεύονται αφορούν τον άνθρωπο και την κοινωνία και έτσι είναι ενδιαφέρουσες μέχρι σήμερα. Η διδασκαλία τους καλείται να ικανοποιήσει στόχους διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Θα μπορούσαν να αποτελέσουν την αφετηρία για την οργάνωση project που θα έχουν ως σκοπό τη γνωριμία των μαθητών με το έργο Ρώσων λογοτεχνών.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

-Βαγενάς, Ν.: Η ξένη λογοτεχνία στη Μέση Εκπαίδευση, εφ. Το Βήμα της Κυριακής, 13/9/1998

-Δημάση, Μ.: Η αξιοποίηση του διηγήματος «Ο Μοσκόβ Σελήμ» του Γ. Βιζυηνού στη διδακτική πράξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, στα Πρακτικά του Συνεδρίου: ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ, Υπουργείο Πολιτισμού, 2005.

-Ιωννάτου, Αν.: Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία, η ιδεολογική όψη ενός σχολικού βιβλίου, Θέματα Παιδείας, τ. 4, 2000.

-Καγιαλής, Τ.: Η ευρωπαϊκή λογοτεχνία και η διδασκαλία της, ανακοίνωση στην επιστημονική συνάντηση «Η διδασκαλία της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, 8-9 Οκτωβρίου 1999.

-Παπαγεωργάκης, Δ.: Παρουσίαση μυθιστορήματος στο Λύκειο, στο: Λογοτεχνία και Εκπαίδευση, επιμέλεια Αποστολίδου Β., Χοντολίδου Ε., τυπωθήτω, 1999.

-ΠΙ-ΥΠΕΠΘ, 1999.

-ΠΙ-ΥΠΕΠΘ, Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, 2000.

-ΥΠ.Ε.Π.Θ. Π.Ι., Με λογισμό και μ' όνειρο, Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων, Ε', Στ' Δημοτικού, οδηγίες για τον εκπαιδευτικό, 2001.

(ΥΠ.Ε.Π.Θ.: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Π.Ι.: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο).